

Werner ONKEN és társai

Nyílt levele

Kelet-Európa reformereihez

1990. január

Gondolatok egy kapitalizmus nélküli szabad piacgazdaságról

Fordította Vidék Attila és Kern Renáta

Impresszum

Ezt a Nyílt levelet* 1990. januárban első kiadásban egy önkiadó állította elő. A második kiadás 1990. szeptemberben jelent meg.

1990 nyarán Anna Sikora lengyelre fordította, Dr. Paul Polak pedig csehre. Lengyelről oroszra fordította Jolanta Nowikow. Magyarra fordították Vidék Attila és Kern Renáta.

Minden jogot a szerző magának és a fordítóknak tart fenn.

Egy példány beszerzési ára 3 DM + 1DM postaköltség.

Mind a német példány, mind a fordítások a következő egyesületeknél szerezhetők be:

Internationale Vereinigung für Natürliche Wirtschaftsordnung és

Freiwirtschaftliche Bibliothek (címeket lásd 31. oldal).

Kedves Reformerek Kelet-Európa országaiban!

Az elmúlt hónapok eseményei bátorítanak fel arra, hogy Önökhöz forduljunk ezzel a Nyílt levéllel. Mi, egy maroknyi idealista Németországban, egy a nyugati kapitalizmuson és a keleti kommunizmuson túlmutató alternatíva után kutatunk. Törekvéseink nyomán a távolból is igyekeztünk figyelemmel kísérni az Önök országaiban végbemenő eseményeket.

Amíg nekünk itt Nyugaton a gazdasági és politikai szabadság a nacionálszocialista zsarnokság összeomlása után úgyszólván az ölünkbe hullott, Önöknek évtizedeken át kellett szenvedniük az államkommunizmus hatalmi és terrorista gépezetének a járma alatt. De végül mégis, a nagy francia forradalom 200. évfordulóján sikerült Önöknek békés eszközökkel lerázniuk a páncélosokra és szuronyokra felépített diktatúrát. A nyers eroszak ugyan be tudta rendezni és ideiglenesen fenn is tudta tartani a totális államrendszert, mindezek ellenére azonban mégsem sikerült kioltani az Önök lelkéből a szabadság eszményét. Az tovább élt és mint remény, mint iránytű a szellemi és politikai felszabadulás hosszú göröngyös útján Önöket mindvégig elkísérte. Végül a fejekben és a szívekben számunkra hosszú ideig láthatatlan ébredést a betonba ágyazott hatalmi szerkezetek régenvárt felszámolása követte.

Az utolsó hónapok eseményei a nagy orosz költő *Lev Tolstoj* szavait igazolják: "Ha valami a lélek mélyén elvégeztetett, az a világban is változást von maga után."¹ Kelet-Európa történelmi átalakulását Önök indították el. Az Önök erőszakmentes forradal-

¹L. Tolstoj: Und das Licht scheint in der Finsternis, Stuttgart 1981, S. 77
"Wenn etwas in der Seele vollbracht ist, wird auch in der Welt eine Wandlung erfolgen."

mának győzelme valamennyiünk számára bizonyítja, hogy a béke és az igazságszeretet szelleme erősebb minden katonai erőszaknál. Ez megerősít bennünket abban a reményünkben, hogy egyszer eljön az a nap itt nálunk is, amikor a jelenlegi hatalmi szerkezetet a szociális igazságosság és béke világa váltja fel.

Az Önök szabadságharcának képei mélyen megindítottak bennünket és szeretnénk csodálatunkat kifejezni azíránt, hogy milyen bátorsággal léptek fel az államkommunista elnyomó szervekkel szemben. Békés forradalmukkal nemcsak saját népeiket, hanem az egész emberiséget segítették előbbre, amelynek valós horderejét talán csak a következő nemzedékek tudják igazán felmérni. Mindezért Önöket mély köszönetünk illeti.

Az Önök sikerei feletti örömünkbe sajnós a számtalan emberáldozat iránti gyászunk vegyül, amelyet a román nép kellett hozzon a diktatúra megdöntésekor. Megrázóak a bukott zsarnok és titkosszolgálatának szörnyű büntetetei. Mégis kétségbe vonjuk, hogy a bűnösök meggyilkolása és a lincsbíráskodás jó alapja-e egy demokratikus újrakezdésnek. Annál nagyobb a hálánk azért, hogy Oroszországban, Lengyelországban, Magyarországon, Csehszlovákiában, Bulgáriában és az NDK-ban ilyen szörnyű vérfürdőkre nem került sor. Azonban azon mérszáltsokat és annak áldozatait sem szabad elfelejtenünk, amelyeket a kínai vezetés a saját népén hajtott végre. Fohászkodjunk hát együtt, hogy Kína népének szabadságra vágyó erői gyülekezzenek és újból megpróbálják magukat vérrontás nélkül az államkommunizmus jároma alól kiszabadítani.

Jól tudjuk, hogy Önöket a vasfüggöny látványos kinyílta után Nyugaton nemcsak vendégszeretet és segítőkészség fogadta, hanem fölényes arrogancia, gőg és kioktatás is, ami számunkra nagyon kellemetlen. A kapitalizmus ugyan magasabb életszínvonalat és több szabadságot biztosított, mint a kommunizmus, de a diadal

öröme a kommunizmus végleges csődje felett a mi szemünkben mindaddig kétséges marad, amíg a szegények és gazdagok közötti ellentétek és ennek következtében krízisek és fegyverkezés továbbra is fennállnak, amíg a gazdasági növekedés nyomán környezetünk egyre pusztul és amíg az iparosodott Észak a Harmadik Világot könyörtelenül kifosztja. Így Kelet és Nyugat közeledése a reformfolyamatok számára nemcsak lehetőségeket, hanem veszélyeket is rejt magában. Ezzel kapcsolatban szeretnénk Önöknek a továbbiakban néhány elképzelésünket ismertetni, ugyanakkor kifejezetten hangsúlyozzuk, hogy mi ezeket nem tanácsnak szánjuk, hanem ösztönzésnek önálló és talán velünk együtt történő további megfontolásra.

Benyomásaink a gazdasági reformok jelenlegi eszmecseréiről

Egyrészt a klasszikus liberalizmusnak köszönhetjük az ipar és a kereskedelem szabadságának valóra válását. Ugyanakkor a liberalizmus a 19. század korai kapitalizmusa formájában tarthatatlan szociális állapotokhoz vezetett, ami a legkülönbözőbb antiliberális erőket, a kommunizmust, a szocializmust és az anarchizmust hívta életre.

Az akkori munkásmozgalomra köztudomás szerint *Karl Marx* és *Friedrich Engels* tanai fejtették ki a legnagyobb befolyást, mely szerint a termelőeszközök államosítása a kulcs az "ígéret földjére", vagyis egy kizsákmányolástól mentes szabad gazdasági élethez. Ebben az ígéretben bízva folytattak Önök és elődeik az emberi fejlődés szempontjából fontos és tanulságos kísérleteket a kommunizmussal. Reményeikben keserűen csalódva tapasztalták, hogy a kommunizmus nem lehet a kapitalizmusnak emberhez méltó alternatívája. Mivel ezt a tapasztalatukat végtelenül sok szenvedés és könnyhullatás közt szerezték valamennyiünk számára, a mi fel-

fogásunk szerint valósággal joguk van arra, hogy a Nyugat jómódját Önökkel megossza.

"Az egy borzasztó csalódás." - írta már 10 éve a lengyel filozófus *Leszek Kolakowszky* - "hogyan a gyógyír, mégpedig a termelőeszközök államosítása nem segített, éppen ellenkezőleg azon reformok, amelyek Kelet-Európában bizonyos eredményekhez vezettek, mindig a piaci mechanizmusok irányába, tehát a kapitalizmus irányába mutattak."² Ugyanez a csalódás olvasható az NDK-ellenzéki *Rolf Henrich* könyvében: "A szocializmus alapító korszakának reményei, hogy a termelőeszközök megváltozott tulajdonviszonya az ember emelt fővel járásával automatikusan egybeesik, eloszlottak."³

Marx, Engels és epigonjaik nyilvánvalóan hamis nyomra vezettek amelyen sem a szociális bajok okai, sem pedig azok leküzdésének módja nem található meg. De ha - ahogyan ez kiderült - a mi idők elemi bajainak a gyökere nem a termelőeszközök magántulajdonában rejlik, akkor hát miben található meg az ősi hibát?

Talán nincs is a kapitalizmusnak egy más, jobb alternatívája? Az lenne hát az Önök sorsának az egyetlen értelme, hogy reményeiknek hosszú évtizedeken át tartó megtévesztése után, akár csak mint a megtért ifjú, újra a nyugati kapitalizmus karjaiba kell visszatérniük? Mi el sem tudjuk képzelni, hogy az Önök hosszas szenvedése és náikülözése hiábavaló lett volna. Mégis úgy tűnik, legalábbis a lengyel és a magyar példa azt tanúsítja, hogy a reformfolyamatok a kapitalizmus irányába mutatnak. Nemrég a napi sajtó is arról írt: "Lesznek-e hamarosan az NDK-ban is részvénytársaságok?"

² L. Kolakowszky, in: *Der Spiegel* (Hamburg), Nr. 37/1980, S. 127

³ R. Henrich: *Der vormundschaftliche Staat - Vom Versagen des real existierenden Sozialismus*, Reinbek/Hamburg 1989, S. 9

A kommunista hatalom monopóliumának megszüntetésével és egy demokratikus többpártrendszer bevezetésével jobbra mindenki egyetért. Ugyanakkor a követendő reformok kérdésében már közel sem ilyen nagy az egyetértés. Többfelől felhangzik a követelés nyugati piaci rendszer bevezetésére. A központi tervezdálkodás kudarc után ez nagyon is érthető. A liberális reformerek lehetőleg gyors átmenetet akarnak anélkül, hogy feltennék maguknak azt a kérdést, hogy kapitalista részvénytársaságok és tőzsde bevezetése valóban megtele-e a liberalizmus eszméjének. Ugyanakkor ellenzéki csoportok - szellemi hovatartozásuk szerint - azon vélekednek, hogy a szabad piacot milyen mértékben kellene a központi tervezdálkodás elemeivel vegyíteni, ugyanis ok ebben látják a kapitalizmus igazságtalan és környezetpusztító árnyékoldalának elviselhető keretekbe szorításának egyetlen járható útját. Különösen a szociáldemokraták és a szocialisták ellenzik a leginkább, hogy a sztálinizmus egyszerűen átváltozzék kapitalizmussá, ami őket mint árvíz elsöpöri.

Minden örömről ellenére az Önök forradalmának a győzelme láttán a szemünk elé tárulnak azok a nagy nehézségek is, amelyekkel Önöknek még meg kell küzdeniük. Az eddig elszünetelt évtizedes ellátási hiány után számunkra nagyon is érthető, hogy Önök magasabb életszínvonal elérését kívánják. Mi azt is tudjuk, hogy a reformoknak az Önök országaiban széles néprétegek életszínvonalát a lehető leggyorsabban javítaniuk kell, nehogy a politikai stabilitás és a fáradtságosan kiharcolt demokratizálódás veszélybe kerüljön. Mindezt súlyosbítja az a tény is, hogy az árrendszer elkerülhetetlen reformja és az állami támogatások leépítése Önöktől átmenetileg még további áldozatokat fog követelni. Annál inkább tartunk attól, hogy a szükség és a teljesítménykényszer nyomozó hatása következtében a segítséget és együttműködést felajánló nyugati tőkével szemben, azok feltételei megítélésében engedményeket tesznek. Ezáltal hosszú távon a mindenáron gazdasági növekedés és az egyoldalú fogyasztási gondolkodás pályájára sodródhatnak, ami

nálunk a környezet pusztításához és az emberi lélek elsivárosodásához vezetett.

Egyrészt örömmel tölt el minket annak a reménye, hogy az NDK és az NSZK polgrái a jövőben nyugati és keleti szomszédaikkal együtt egy konföderatív Európa tagjaivá válhatnak. Ugyanakkor ha arra emlékszünk, hogy a nyugati bankok és nagyipar milyen kíméletlenül "segítettek" a Harmadik Világ népeinek, hogy azokat mint tőkéjük kamathozó rabszolgáit atázzák meg, akkor a Nyugat Kelet-Európának felajánlott gazdasági segítsége kétes gondolatokat vált ki bennünk.

Nem irigyeljük Önöktől azt a nagy felelősséget, amellyel most a jövő irányát kell meghatározniuk. Elhatározásaikhoz sok szerencsét kívánunk és reméljük, hogy további sorsuk azon csaldásoktól mentes lesz, hogy egyrészt a nyugati tőke zsebeli beforradalmuk gyümölcsseit, másrészt pedig a reformok kudarcá következtében a forradalom vívmányai megsemmisülnek.

Létezik-e egy "Harmadik út" a kapitalizmus és a szocializmus között vagy pedig e kettőn kívül?

Valóban van annak a sok különféle liberális, szociáldemokrata, reformszocialista és egyéb ellenzéki csoportosulások által megfogalmazott elképzeléseknek egy igaz magva. Ugyanakkor mindnyájuk közös voanása, hogy valamennyien megállnak azon ördögi kör előtt, amelyben a kapitalista szabad piac több-kevesebb állami beavatkozással a főszerepet játssza. A piaci és tervelemek együttes alkalmazásának ismert példája a Prágai Tavasz reformközgazdászának, *Ota Sik* modellje a "Humán Gazdasági Demokrácia".

Ez a modell egy "lehetőleg tökéletesen működő piaci mechanizmust" tételez fel önálló vállalkozókkal és szabad árképzéssel, másrészt viszont makrogazdasági tervezés - főképp az elosztás

terén - is helyet kap, ami a gazdaság egyensúlyának hiányát hivatott kiküszöbölni⁴.

De függetlenül attól, hogy az effajta elképzelések a piac vagy a terv oldalára helyezik-e a nagyobb hangsúlyt, a mi véleményünk az, hogy az ilyen "Piac-terv-összekapcsolás" (*O. Sik*) valamennyi formája a modern időknek azon technokrata tévhitéből indulnak ki, amely szerint az ember illetve az állam az összgazdasági folyamatokat tudatosan szabályozni tudja. Hát nem vezetett-e valamennyi változata az ilyen makrogazdasági tervezésnek és szabályozásnak - még a demokratikus felhatalmazással rendelkező nyugati államokban is - a bürokrácia elitjének az uralmához a dolgozók felett? Attól kell tartanunk, hogy az ilyen reformmodellek a jövőben is csak szabadságellenes "gyámkodó államokat" (*R. Henrich*) hoznak létre, ami majd újabb csatlódást fog okozni.

A tervgazdálkodás gondolata a materializmus talaján termett, amely az embereknek minden kapcsolatát az érzékeken túli világhoz feloldotta és ezzel a lelkük feletti totális uralmat megalapozta. A csak az észre, értelemre hallgató ember az Istent hallottnak nyilvánította és helyébe a mindenható, minden életbe beavatkozó államot ültette, mint legfensőbb élethatalmat. Olyan nagy szellemek, mint *Dosztojevszkij*, már korán felismerték, hogy egy ilyen "emberi szörnyeteg" mérgezett gyümölcsöt fog hozni. Ahogy a "Karamazov tetsvérek"-nél olvasható: "ezek csak olyan gyenge lázadók, akik saját lázadásukat sem bírják elviselni."⁵ A történelem *Dosztojevszkij*nek és több más vátesznek is igazat adott. Ezért a mi meggyőződésünk az, hogy az Istenre eszmélés az embert szabadságában és méltóságában nem gátolja, sőt azt egyenesen lehetővé teszi. Így szükségesnek tartjuk, hogy nemcsak Kelet-Európában, hanem a mi nyugati világunkban is a materializmus minden megjelenési formáját bensőnkben legyőzzük. Ha mi elismerünk egy az egész világot átható magasabb bölcsességet és nem képzeljük be, hogy az emberi természetet géntechnikával és átneveléssel

⁴ *O. Sik: Zwischen Kapitalismus und Sozialismus, Der Dritte Weg, in: Basler Zeitung 1989.11.14.*

⁵ *F.M. Dostojewski: Die Brüder Karamasov, V. Buch, Kap. 5 ("Der Großinquisitor")*

"megjavíthatjuk", akkor újra be tudunk illeszkedni a nagy kozmikus világrenbe - nem mint balgák vagy magunkat mindenhatónak képzelő uralkodók, hanem mint az élet szellemileg érett, megértő partnerei. "Az embernek szüksége van az élet ősi példaképeihez való természetes közeledésre" írja R. Henrich, és mi azon véleményével is egyetértünk, miszerint "csak az ember vallásos mivoltából fakadnak azok az erők, amelyek az értelmével karöltve az önrendelkezését képesek megalapozni."⁶

A gazdasági megújulás gondolatával együtt kell járjon az a törekvés is, hogy az embernek a teremtés rendjéhez való viszonyát új alapokra fektessük. Ugy hisszük, hogy a mély tisztelet a minden életet egy világrenbe soroló örök szabályok előtt és az emberi értelem nem zárják ki egymást, hanem egymát, akárcsak az ég és a föld, vagy a férfi és a nő, kiegészítik. Ezen természetes, örökérvényű gondolatokból kiindulva egy olyan igazságos és békés társadalmi rendet keresünk, amely beilleszkedik a teremtés rendjébe, és amelyben az ember magán és állami monopóliumoktól nem gátolva, létbizonytalanságtól és állami titkosrendőrségtől sem rettegve útját egy magasabb kulturális fejlődés felé folytathatja. Ezért keresünk egy "Harmadik Utat", mégpedig nem az eddigi gazdasági rendszerek között, hanem egy a kapitalista piac és az államkommunizmus rendszerén túlmutató alternatívát.

Mindenekelőtt búcsút akarunk venni az állam mindennemű gyámkodó gazdasági befolyásától és a szabad piac rendszerét kívánjuk talpra segíteni. Mivel a piacgazdaság eddigi megjelenési formáinál tapasztalt konjunkturális ingadozásokat, kríziseket, szociális feszültségeket és a környezet pusztítását el akarjuk kerülni, ezért első és egyben legfontosabb feladatunk a "szabad piac" és a "kapitalizmus" fogalmának pontos tisztázása. Általában nem szokták e két fogalmat egymástól elkülöníteni, pedig ezek véleményünk szerint élesen elválasztandók egymástól.

⁶ R Henrich: Der vormundschaftliche Staat ..., S. 19 und S. 208 ff

Adam Smith és a liberalizmus más klasszikusai, de még Karl Marx és követői is a piacgazdaságot és a kapitalizmust azonos fogalomként könyvelik el, azzal a "kis" különbséggel, hogy a liberalizmusban pozitív, a marxizmusban pedig negatív előjelet kapott ez a fogalompár. A fogalmaknak ezen téves besorolát áldatlan ideológiai harcok követték. Az egyik oldalon a "szabad piac" cégére mögött a pénz- és ipari tőke hatalmi érdekeit bújatták meg, pedig a kapitalista kizsákmányolás, a monopóliumok kialakulása, a kegyetlen kizsákmányolással járó verseny valamint az állami parancsuralom például a mezőgazdaság és az energiatermelés terén a szabad piacnak pontosan az ellentétét alkotják. A másik oldalon ez az ellentét fel sem tűnt, ugyanis ezeket a jelenségeket a piacgazdaság tulajdonképpen lényegeként értelmezték. Ez ahhoz vezetett, hogy nemcsak a tőkefelhalmozás és a monopóliumok kialakulása, hanem az egész piacgazdasági rendszer rossz hírbe került. Ahol pedig a magánkapitalizmussal együtt az egész piacrendszert megszüntették, ott a piac nélküli kapitalizmus állami köntösben rögtön tért hódított. A "piac" kifejezés Nyugaton ugyanúgy elkődösítette a mögötte rejlő magánérdekeket, mint Keleten a "szocializmus" emlegetése is csak az állami tervgazdaság és a bürokrácia hatalmának az álcázására szolgált. A szocializmus esetében - ez a fogalom a szövetkezetek szolidáris és igazságos gazdálkodásának az elvét foglalja magában - a nemes gondolat egyenesen lábbal taposását jelentette⁷.

Ha felismerjük, hogy a reálisan létező kapitalista piac rendszere a szabad és monopólmentes piactól ugyanolyan távol áll, mint ahogyan a szövetkezeti szocializmus elve a valóban létező államszocializmus perverziójától, akkor megnyíthat előttünk egy a kapitalizmuson túlmutató piacgazdaság lehetősége, az ún. "Harmadik Út". Ez az út egyben a kapitalizmus torzulásaitól megszabadított liberalizmus és a szintén torzulásaitól megszabadított szocializmus szintéziséhez vezethet.

⁷ A fogalmak tisztázásához lásd G. Bartsch: Kommunismus, Sozialismus, Anarchismus - Marx und die sozialen Bewegungen, Bonn 6. Aufl. 1975

A "szabad piac" és a "kapitalizmus" fogalmának ezen elkülönítése olvasható ki *Gerd Wilde* közgazdász (NDK) gondolataiból is. Véleménye szerint "A piac egy olyan nagy teljesítőképességű, a rendszerek szempontjából semleges mechanizmus, amelyet a rab-szolgatartók és a feudalisták ugyanúgy használtak, mint a kapitalisták."⁸ Mi ugyan a piacot nem tekintjük mechanizmusnak, hanem szociális rendszernek. A piac számunkra a társadalmi életnek egy elsősorban szabadelvű és teljesítménynövelő rendszere, aminek a természetéhez nem illik semmiféle feudális vagy kapitalista jellemvonás. A piac az egész teremtés rendjére érvényes alapelveket követi, miként rendelkezik mindazon képességekkel, amivel az élő szervezetek is rendelkeznek (pl. decentralális önszabályozás, öngyógyítás).

A piac ettől az ideáltól távol eső mai kapitalista torzulata más, nem a piac természetében rejlő okokból fakad. Marx súlyos következményekkel járó hibát követett el, amikor korának társadalmi nyomoráért a termelőeszközök magántulajdonát és a versenyt tette felelőssé. A mi véleményünk szerint nem a vállalkozók kezdeményezésén és a szabad versenyen alapuló piaccgazdaság, hanem a pénznek a mai, a természet törvényeitől eltérő megjelenési formája vezetett a kapitalista tévútra.

Sem a klasszikus liberalizmus, sem pedig a marxizmus nem ismerték fel azt a hatalmat, amelyet a pénz képvisel a piacon. A klasszikusok a pénzben egy értelmetlen "fátylat" láttak, amely csak az árucseré megkönnyítésére lebeg a gazdaság felett, ugyanakkor sem a csere, sem pedig a termelés egyes folyamataira nincs hatással. Marx pedig, néhány eltérő kijelentése ellenére, lényegében átvette a klasszikusok ezen tragikus tévedését, amikor ő a pénzt az áruk "egyenértékéként" határozta meg, amely csak azok cseréjét hi-

⁸ G. Wilde in einem Interview mit dem FDJ-Organ "Junge Welt", zitiert nach der Nordwest-Zeitung (Oldenburg), 1989.11.30.

vatott közvetíteni. A pénz viszont nemcsak csereeszköz, hanem a hatalom eszköze is, mégpedig két okból is:

1. A pénz a legtöbb áruval szemben - amelyek hő, nedvesség, fagy stb. hatására romlásnak indulnak, vagy ezen értékvesztés elkerülésére tárolási, kezelési költségeket okoznak - ennek a természetes folyamatnak nincsen kitéve. Az ember munkaerejével és az árukkal ellentétben a pénz felhalmozható (pénztartás).

2. Amíg az egyes áruk és szolgáltatások bizonyos szükségletek kielégítését szolgálják, addig a pénz ennél kötetlenebbül használható. A pénz ugyanis univerzális, mindenkor és mindenütt bevethető csereeszköz. A pénzzel való rendelkezés a tulajdonosának egy különleges "likviditási előnyt" biztosít, ahogy ezt a nyugati közgazdászok nevezik.

A pénztartás és a magas likviditás privilégiuma teszi lehetővé, hogy a pénzzel rendelkezők a vétel és eladás, valamint a kínálat és kereslet egységét feloldó hatami pozícióba kerüljenek: egyrészt megakadályozhatják/feltartóztathatják átmenetileg az árucserét, amelyre pedig mind a termelők, mind a fogyasztók rá vannak szorulva; másrészt viszont amennyiben a pénzzel rendelkezők lemondanak a likviditás előnyéről és a pénz továbbadásával az ismét a gazdasági körforgásba kerül, akkor azt a termelők és a fogyasztók egy különleges illeték, mégpedig kamat formájában kénytelenek megfizetni. A pénz kamat és kamatoskamat formájában a jövedelmek egyre nagyobb részét folyamatosan magához vonzza, amelyet a vállalkozók és a dolgozók munkájukkal teremtettek.

Egy hasonlat a napfogyatkozással jól szemlélteti a pénz történelmi szerepét és segít megérteni megváltoztatásának gondolatát. A Föld ebben a hasonlatban a "rendszeről független" piaccgazdaság - ahogy G. Wilde nevezi -, a Hold pedig, mint a pénz (a csere és a hatalom eszköze), kettős szerepben.

A Földön az évmilliók során az életformák csodálatos sokasága jött létre. Aztán egyes népeknél megkezdődött a munkamegosztás és az árucseré. Ugyan az árucseré kezdeti formájában meglehetősen nehézkes volt, és egy differenciáltabb társadalom kialakulását még nem tette lehetővé, de máris élt benne a szabad piacnak "rendszeről független" szabályozási elve: a kereslet és kínálat játéka. A pénz 'feltalálása' azután megteremtette a foglalkozások erőteljesebb szakosodásának és összetettebb csereviszonyok kialakulásának előfeltételét. A kereslet és a kínálat közötti információcsere hatékonyságát többszöröseire növelte és az árucseré végrehajtását is lényegesen megkönnyítette. Másrészt viszont a pénz a kamat révén az immár differenciáltabb társadalmat kilendítette egyensúlyából, ugyanakkor 'öngyógyulását' is megakadályozta, és így az egyensúly hiánya tartóssá vált.

Az életadó Nap és a Föld közé, akár a Hold napfogyatkozásakor, benyomult Mammon, a pénz báiványa. Ez sötétítette el a Napot és vetette sötét kapitalista árnyékát az ezideig a bolygók világrendjébe illeszkedő piac rendszerére a Földön. Eközben megbomlott az emberi faj, valamint az ember és a természet egysége. A mindenható pénz az emberek szívét jéghideggé tette és egész figyelmüket pénz, nyereséges befektetések és kamatok hajhászására irányította. A kamathozó pénz kiterjesztette hatalmát a piacokra. A termelést elsősorban a haszon és csak másodsorban az emberi szükségletek kielégítése kezdte irányítani. Mindez luxuscikkek, rövid élettartamú ún. eldobható használati cikkek fokozott gyártásához és egyre növekvő fegyverkezéshez vezetett. A kamathozó pénz a teljesítmények/termékek igazságtalan cseréjével megteremtette a gazdagok és szegények közötti ellentétet, ami aztán a társadalmi feszültségek táptalajává vált és mind a mai napig Földünk békéjét veszélyezteti.

De mint ahogyan a napfogyatkozásnak is vége van egyszer, Mammon sötét uralma sem tarthat örökké. Igaz a szokás hatalma nagy úr, mégis úgy gondoljuk, hogy a hatalom nem megváltoztathatatlan és a megváltoztatásnak nemcsak az az egy lehetősége áll a rendelkezésünkre, hogy a piacot és a pénzt megszüntetve tervgazdálkodásba kezdjünk. Ehelyett mi olyan föld- és pénzreformot tartunk elképzelhetőnek, amelynél a kapitalizmus árnyékából kilépve az igazi szabad piac jut érvényre. Ezáltal a Nap visszatérő fényében a földi élet Mammon nyomasztó hatalmától és az államkommunizmus dermesztésétől megszabadulhat.

Az ember anyagi javakkal való megfelelő ellátása és szellemi-kulturális fejlődése munkamegosztáson alapuló gazdasági rendszert feltételez. Ezért mi szükségesnek tartjuk a pénznek, mint a gazdaságot összetartó csereeszköznek a megtartását, de másrészt olyanmértű megreformálását, hogy ne lehessen többé azt mint hatalmi és mint spekulációra alkalmas eszközt kihasználni. De ha a pénz, mint fontos piaci információk hódolója közérdekű feladatot lát el, akkor meg kell akadályoznunk, hogy magánszemélyek spekulációs törekvéseik érdekében pénzt a gazdasági körforgáson kívül felhalmozzanak és így azt, mint csereeszközt, a közérdek szolgálatából kivonják.

A pénznek ugyanolyan folytonosan és magától értetődően kellene áramlania, mint ahogyan a vér áramlik az emberi szervezetben: tehát anélkül, hogy tulajdonosa kamat formájában jutalomra tarthatna igényt. A gazdasági körforgáson kívül tartott pénz olyan mint egy idegen test a társadalmi rendben; a pénztöke exponenciális növekedése a kamatok és kamatoskamatok útján pedig a társadalom életképességét ugyanúgy veszélyezteti, mint a rákos daganatok az emberi szervezetet.

A pénznek állandóan a gazdasági körforgásban kell maradnia, hogy szerepét elláthassa. A pénztartás és a kamatszédés megtiltásával ez természetesen nem érhető el. Egy ennél sokkal liberálisabb megoldás lenne, ha a pénztartásra díjat vetnénk ki, ugyanúgy mint a vasútnál is állópénzt kell fizetnünk az álló vagonokért. Ebben az esetben a spekulációs pénztartás nemcsak nem lenne előnyös, hanem költségekkel is járna, ami végül is a pénz azonmód értékvesztéséhez vezetne, mint az áruk raktározása. A pénz így a múlandóság jegyét ugyanúgy magán viselné, mint az emberi munkaerő és az áruk, és ezáltal összhangba kerülne a teremtés, az élet rendjével.

A pénztartás átvitt értelemben "parkolási díja" a gazdaság minden szereplőjét arra ösztönözné, hogy a pénz minél gyorsabban visszakerüljön a körforgásba, hogy annak értékvesztését elkerüljék. Így minden szabadságcsorbító kényszer nélkül elérhető lenne, hogy az áruk eladását hamarosan áruk vétele kövesse, illetve a saját fogyasztáson kívül fennmaradó összeget megtakarításként bankban helyezték el, ahonnan aztán hitel formájában a pénz ismét a gazdasági körforgásba juthat.

A pénz hatalmától való megfosztása és a természet törvényszerűségeihez alkalmazkodása vezethetné be az átmenetet a kapitalizmus utáni szabad piachoz. Amennyiben az összes forgalomban levő pénz valóban részt vesz a körforgásban, akkor a megfelelő pénzmenyiség az áruk és szolgáltatások volumenéhez igazodva a vásárlóerő stabilitása mellett meghatározható lenne. Inflációt és deflációt már csak a múltból ismernénk és a pénzkínálat és -kereslet is egyensúlyba kerülne a további következményekkel, hogy a kamatok is folyamatosan nulla körüli szintre csökkennének. A kamatjövedelmek megszűnésével illetve azok átcsoportulásával munkából származó jövedelemmé megnyílna az út széles rétegek számára, hogy tulajdonjogot szerezhessenek a termelőeszközök felett, és így magán-, szövetkezeti, közületi és állami társaságok

sokasága jöhetne létre. A magasabb munkabérek lehetővé tennék a munkavállalók számára, hogy megtakarításaikat növeljék. Így a vállalkozások is áttérhetnek a nagyobb részben saját tőkeerőből való finanszírozásra, és ez egyúttal humánusabb munkahelyek létrejöttét és környezetkímélőbb termelést is lehetővé tenné. A munkavállalók olcsó hitelek segítségével önálló vállalkozásba foghatnának, vagy szövetkezetet alapíthatnának más vállalkozókkal együtt.

Mihelyt a pénz nem hoz többé kamatot, akkor az több szempontból is az áruk semleges csereeszközévé válik. Etsóként megszunik a pénz befolyása a vagyon- és jövedelmelosztásra, vagyis az elosztás szempontjából semlegessé válik. Így a vagyon és a jövedelmek már nem bizonyos privilégiumok alapján kerülnek elosztásra, hanem az egyedüli mérték, a teljesítmény alapján. A szegények és gazdagok közötti társadalmi ellentétek leépítését a gazdaság és a természet ellentétének leépítése követi. A pénz a gazdasági növekedés szempontjából is semlegessé válik: a pénz- és tőkepiacról kiinduló növekedési kényszer a rágazdaságban a kamatok csökkenésével mérséklődni fog. További növekedési törekvések már csak az emberi szükségletekből indulhatnak ki.

A pénzreform mellett a földtulajdon reformját is szükségesnek tartjuk. Feifogásunk szerint a föld valamennyiünk számára - beleértve a jövő nemzedékeket is - a rajta élő állatokkal és növényekkel együtt olyan isteni adomány, amelyet legnagyobb körültekintésünk illet. Nem törődve földünk jellegével, mint minden élet hordozójával, a történelem folyamán egyes emberek, embercsoportok, államok hűbéri és hatalmi jogokat érvényesítettek a földre és annak kincseire. Ezeket aztán hol erőszakkal, hol pedig jogi eszközökkel érvényre is juttatták.

A nyugati világban a földet kereskedelmi árunak és spekuláció tárgyának tekintik. Ingatlanspekulációval egyesek milliárdokat

keresnek. Az épületek, utcák, szemételepek egyre nagyobb területeket igényelnek. A Harmadik Világban a földtulajdon nagyban hozzájárul az emberek nyomorához.

Pedig csak ez az egy Földünk van! Ezért és mert emberi munkával új nem hozható létre, véleményünk szerint nem szabad a földet magántulajdonba adni és nem vehető alá a piac szabályainak. Mi azt szorgalmazzuk, hogy a föld teljes egészében nem árusítható közös tulajdonba menjen át. A föld köztulajdonba vétele szerintünk szilárd alapot nyújt ahhoz, hogy az ember és Földünk viszonyában az élet megbecsülését újra visszanyerjük. Ezt a telkek örökbérbe adásával képzeljük el a háztartások és vállalatok számára, ahol a bérszerződéseknek olyan záradékot is kell tartalmazniuk, amely a természet ápolását is magában foglalja. Nehogy a föld elosztásánál egyesek jogtalan előnyre tegyenek szert, ezért az örökbérbe kerülő földeket nyilvános árverésen a legtöbbet ígérnek kell bérbe adni. A kamattal járó haszonnak munkabérbe való átmenetével a szociális igazságosságot azáltal is elősegítjük, hogy a földjáradék többé nem lesz munkanélküli jövedelem formájában magánszemélyek által kihasználható. Az ilyen módon a közigazgatásnál befolyó bérleti díjak viszont ne alkossák egyúttal az államháztartás bevételeit. Mivel a bevételek nagysága a lakosság sűrűségének és ez végeredményben annak a függvénye, hogy az asszonyok hajlandók-e gyerekeket szülni, ezért ezeket a befolyó díjakat a gyerekek nevelési költségeinek fedezésére a nem munkaviszonyban álló anyák (vagy apák) részére kellene kiosztani, akik a gyerekek nevelésével foglalkoznak. Ezzel a családi otthonban illetve a családi otthonért végzett munka (háztartás, gyereknevelés, idős szülők gondozása stb.) a munkaviszonyban szerzett munkabérrel azonos értékűvé válna, ami a nemek közötti jelenleg még merev szereposztás némi lazulásához vezetne.

Ezen alternatív gazdasági modell szellemi eredete és története. Rokon elképzelések ismertetése

E "Harmadik Út" gondolatának vázolója ürügyen, amely a kapitalizmuson és a kommunizmuson továbbvezet, szeretnénk megismertetni Önöket ezen elgondolás szellemi atyjával és felhívni figyelmüket néhány alapgondolatra, amelyek iránt mi elkötelezettek érezzük magunkat. Majd végezetül azokról a kapcsolatokról kívánunk Önöknek beszámolni, amelyek a mi gondolatirányunk és az Önök országaiban élő emberek között az elmúlt évtizedekben fennállottak.

A kapitalizmus utáni szabad piac gazdasági rendszerének szellemi atya az 1862-ben St. Vitthben (akkor porosz, most belga városban) született kereskedő és társadalomreformer *Silvio GEsELL*. Argentíniai, svájci és németországi tartózkodásai folyamán négy évtized munkásságával megvette a "Természetes Gazdasági Rend"-nek - ahogy az 1916-ban Berlinben és Bernben megjelent főművét nevezte - az alapját. Gesell 1930-ban Berlintől északra fekvő Oranienburgban, "Eden" szövetkezeti telepen halt meg.

Gesell már korai műveiben éles kritikával fordult szembe Marxszal. Beható szavakkal óva intett attól, hogy az ember szabadságát az akkor kibontakozó és egy sötét felhőhöz hasonlítható kommunista termelési rendszer veszélyezteti. Gesell abban reménykedett, hogy: "... a szocialisták figyelmét a pénzkérdésre sikerül irányítania".⁹ Gesell 1922-ben a német szakszervezetekhez egy memorandummal fordult, amelyben rámutatott Marx elképzelései-

⁹ S. Gesell: Nervus rerum, in: Gesammelte Werke, Band I, Hann.-Münden/Lütjenburg, 1988 S. 152

ben rejlő hibákra, mégpedig hogy a kapitalizmus gyökere nem a termelészközök magántulajdonában van, hanem a pénz és a föld monopól hatalmában: "Mi a kommunizusból jövünk, tehát az oda vezető út egy reakció. A kommunizusból való felszabadulás útján pedig egyenesen 'bevitortláztunk' a kapitalista pénz- és földjogi rendszerbe. Zsákutcában vagyunk, balra a pénz, jobbra a földtulajdon. Mi a teendő? Ki kell lépnünk a szabadba. A szabad fennsíkra, amely itt táruul szemünk elé. ...Szabaduljunk meg attól a sok kacatól, amelyet őseinktől minden kritika nélkül átvettünk, és törjük át azt a páncélt, amelyet a pénz- és földrend borított a fejünkre."¹⁰

Gesell elképzeléseivel élete idején a szakszervezeteknél és a munkásmozgalom más szervezeteinél is sajnos süket fülekre talált. A Weimári Köztársaság idején híveinek köre 25-30 ezerre tehető, főként az alsó- és középosztályból kerültek ki. 1945-ben ez az irányzat még egyszer felélénkült, de az 50-es évek 'gazdasági csodája' ismét háttérbe szorította. Gesell életműve kb. 5000 oldalra terjed ki, de csak néhány éve kezdődött meg művének rendszerezett kiadása. A 70-es évek óta egyre növekszik azok száma, akik Gesell alap gondolatának aktualizálásán fáradoznak.

Gesell magát az amerikai *Henry George*, a földreform atyjának és a francia szociálreformer *Pierre Joseph Proudhon* utódjának tekintette, akiket Marx teljesen alaptalanul mint "kispolgári szocialistákat" emlegetett. "Az igazság" - írta Gesell Proudhon érdemeit méltatva - "lusta, mint a krokodil a Nílus iszapjában. Az idő múlása rá nem vonatkozik, egy generáció nála jelentéktelen, ő örök. De a tévedés," - itt Marxra célozva - "a tévedés nem tudja lustán a sírjában kivárni, amíg az örökkévalóság áthalad felette. Ő a megtestesült megbotránkozás. Ezért nem baj, ha Proudhont elhallgatják. Maga Marx, az ellenfél, a tévedéseivel majd eléri, hogy az igazság a napvilágra kerül. Proudhon szavainak örök értékük van. De

¹⁰ S. Gesell: Die Ausbeutung - ihre Ursachen und ihre Beseitigung, Berlin - Rehbrücke 1922 S. 51

Marx siet. Nincs nyugta, amíg Proudhont fel nem támasztja, hogy az neki az emberi tévedések múzeumában örök nyugodalmat biztosítson"¹¹

Gesell főművének angol nyelvű kiadását Mózesnek, a nagy törvényhozónak ajánlotta, aki a törvényeiben a földet eladhatatlannak nyilvánította és a kamatszédést megtiltotta. Mózes 3. könyve szerint: "A földet pedig senki el ne adja örökre, mert enyém a föld; csak jövevények és zsellérek vagytok ti nálam."(25. rész, 23. vers); "Ha a te atyádfia elszegényedik ..., pénzedet ne add néki kamatra, se uzsoráért ne add a te eleségedet."(25. rész, 35-37. vers [Szent Biblia, Károli Gáspár fordítása]).

Az élet elemi kérdéseit és a földdel és pénzzel való gazdálkodást illetően mi is ehhez az évezredek és más kultúrkörökben a mai napig magtálalható hagyományos beállítottsághoz tartoznánk valljuk magunkat.¹² Azon nagy költőket és írókat, mint *Shakespeare* -t, *Goethe* -t és *Tolsztoj* -t is mély tiszteletünk illet: ők a "Velencei kalmár", a "Faust", II. rész, a "Sötétség hatalma" és "A fény a sötétben világit" című műveikben ugyanezekkel a kérdésekkel foglalkoznak. Leiki rokonunknak valljuk *Gustav Landauer* kultúrfilozófust és *Franz Oppenheimer* közgazdászt is.13/14

¹¹ S. Gesell: Die Natürliche Wirtschaftsordnung durch Freiland und Freigeld (1916). Lauf b/Nürnberg, 10. Auflage 1984. S. 36

¹² Vgl. R. Geitmann: Bibel - Kirchen - Zinswirtschaft, in: Zeitschrift für Sozialökonomie 26. Jg. (1980), 80. Folge, S. 17 ff

¹³ R. Engert: Shakespeares "Kaufmann von Venedig" und die Pervertionen des Lebens, in: ders., S. Gesell in München 1919, Hann.-Münden 1988, S. 113 ff
H. C. Binswanger: Geld und Magie - Deutung und Kritik der modernen Wirtschaft anhand von Goethes Faust Teil 2, Stuttgart 1985

Mit der Problematik des Geldes und Zinses hat sich Tolstoi in seinem Werk "Macht der Finsternis" auseinandergesetzt (im Gespräch zwischen Akim und Anissja). Um die Problematik des Bodens geht es in seinem Werk "Und das Licht scheint in der Finsternis" (im Gespräch zwischen Nikolai Iwanowitsch und seiner Frau Maria Iwanowna).

¹⁴ G. Landauer: Aufruf zum Sozialismus, Frankfurt 2. Auflage 1967
S. Wolf: Gustav Landauer zur Einführung, Hamburg 1988

A Gesell alapította szellemi irányzat története tele van reményekkel és csalódásokkal, saját hibákkal és külső ellenállással, valamint hanyatlással és újrakezdéssel. Mindaddig még nem is került alaposabb feldolgozásra. Elterjedése főleg német, svájci és osztrák területekre korlátozódott, de kisebb szervezetek Angliában, Franciaországban, Észak- és Dél-Amerikában is alakultak. A kommunista diktatúrák előtt Gesell elképzelései néhány kelet-európai országban is ismertté váltak.

Pavel Stanisic jugoszláv ügyvéd már az I. Világháború előtt megismerkedett a geselli gondolatokkal. Megkísérelte ezeket a horvát szociáldemokrata pártban - annak tagjaként - megismertetni, de az elvtársak kinevették azzal az indokkal, hogyha ezek az elméletek helyesek lennének, akkor a német szocialisták tekintélyes vezéralakjai, mint Karl Kautsky és Rudolf Hilferding már régen nyilvánosan véleményt alkottak volna. Így Stanisic pártjának ajánlólevelével elindult Berlinbe Kautskyhoz, hogy kikérje annak véleményét Gesellről. A találkozásukról később a "Kautskyhoz és a német szocialista vezetőkhez intézett felhívás" című jelentésében számolt be: "Bár beismerték, hogy Gesell tanairól csak keveset hallottak, mégis kinevették. Így váltunk el. Én a kis horvát falumba dolgom végezetlenül egy illúzióval szegényebben, de egy tapasztalattal gazdagabban tértem vissza. Itthon a hazai elvtársak előtt még egyszer el kellett tűnöm, hogy nevetségük tárgya legyek, de aztán tovább járhassam a magam útját.¹⁵ Stanisic Gesell egyes művét szerbhorvát fordításban adta ki és maga is írt horvát és eszperantó nyelven. A 20-as években sikerült egy saját szervezetet életre hívnia, amelynek székhelye előbb Zágráb, majd Belgrád lett és a "Fizokratija" című folyóiratot kiadnia.

F. Oppenheimer: *Weder Kapitalismus noch Kommunismus*, Jena 1932

¹⁵ P. Stanisic: *Marx oder Gesell? - Ein Mahnruf an Karl Kautsky und die deutschen Sozialistenführer*, Hamburg 1925, S. 4-5

Lenin zürichi számkivetésének idejében Gesell Bern közelében élt. Svájci szociáldemokraták közvetítésével kapcsolatot keresett Lenin körüli személyekkel. De sajnos mielőtt a Leninnel tervezett beszélgetésre sor kerülhetett volna, Lenin 1917 tavaszán visszautazott Oroszországba, hogy ott egy fél évvel később az októberi forradalom élére álljon. Így Gesell már csak azt próbálhatta meg, hogy fő művét postán juttassa el Leninnel, de ez a küldemény valószínűleg sohasem érkezett meg a címzetthez.¹⁶

Bucharinnak a "Kommunizmus ABC-jé"-ben lefektetett elvei alapján Lenin Oroszországban megszüntette a pénzt, miután azt az óriási infláció mint csereeszközt teljesen használhatatlanná tette. Aztán ahelyett, hogy megreformálta volna, az Oroszországban élő népek leigázásának első éveitől az "Új gazdaságpolitika" keretében a pénzt változtatások nélkül, régi formájában ismét bevezette. Néhány évvel később Gesell egy munkatársának indítványára alakult "Rußland-Studiengesellschaft" beadványt intézett *Trotzki*hoz, a legfelsőbb gazdasági hivatal elnökéhez az orosz pénz szanálásának ügyében. Sajnos nem lehet tudni, hogy ez a tanulmány *Trotzki* kezébe került-e. Ezenkívül *Bucharin* minden nem *Marx*tól származó reformjavaslatot ellenezett.

Míg feltehetően nyelvi akadályok miatt Lengyelországban, Bulgáriában és Magyarországon nem sikerült kapcsolatot teremteni, Gesell elméletei korán eljutottak közvetítők útján a romániai és csehországi német kisebbséghez. Erdélyben élt *Paul Klemm* faiparos, Gesell egy közeli barátja. Ő mint magányos előcsatár, előadásaiival és újságcikkeivel terjesztette ezt a szellemi kincset, és középosztálybeli iparosok kis csoportját sikerült maga köré gyűjtenie. 1926-ban Gesell számára előadókörutat szervezett, amelyen Jugoszláviából *Pavel Stanisic* és a Romániában élő ír *Philip Pye* is résztvett, a "Természetes Gazdasági Rend" angolra

¹⁶ Vgl. *Werner Schmid: Silvio Gesell - Lebensgeschichte eines Pioniers*, Bern 1954, S.174f

fordítója. A nagy gazdasági világválság Gesell reformtervei számára igen termékeny talajt teremtett. Az *Oberth fivérek*, Hans és Friedrich, az űrkutatás közismert atyjának, Hermann Oberthnek rokonai, Peter Westen gyárossal az erdélyi Medgyes községben szervezési központot létesítettek. A Medgyesi Újság 1933-ban átmenetileg "Fél óra közgazdaság" című melléklettel jelent meg, amelyben aktuális eseményeket Gesell szemszögéből kommentáltak. Az evangélikus egyházzal szoros együttműködésben sikerült egy önszervező cseretársaságot létrehozni. Az egyház a személyzetének bérét olyan saját pénzben fizette, amelyet Gesell tervei alapján hoztak forgalomba. A terv, miszerint a Raiffeisen-egyesületeket is bevonják a cseretársaságba, sajnos meghiúsult azok nagybankokkal való szoros összefonódása miatt.¹⁸

Csehszországban egy tanár, *Leopold Quitt* volt az, aki szintén mint magányos harcos érdeklődőket gyűjtött maga köré, elsősorban szudétánémeteket, de Prágában is. Beadványaival a pénzügyminiszternél, Mazaryk elnöknél, Kordacnál, a prágai érseknél és más közéleti személyiségeknél, valamint saját tanulmányok kiadásával megpróbált érdeklődést kelteni. Újságcikkeiben és előadásaiban vitára kelt a nacionálszocializmus előfutáiraival és a nemzetiségek közti ellenségeskedés okát a szociális ellentétekben jelölte meg. Tevékenységével sokakat sikerült megnyernie elképzeléseinek követésére, és 1927-ben a "Csehszlovák szabadgazdasági szövetség" alapítására is sor került.

Miután a nacionálszocialista diktatúra lehetetlenné tette, hogy Gesell reformterveiért Németországban nyilvánosan sikra lehessen szállni, Gesell követői a Cseh határmenti falvakban gyülekeztek, hogy ott folytathassák tevékenységüket. 1943-ban a "Csehszlovák szabadgazdasági szövetség" átalakult "Szabadgazdasági mozgalom - krízismentes gazdálkodás szövetségé"-vé (Svaz pro

¹⁸ H. Schlandt-Wachner: Geschichte der Freiwirtschaftsbewegung in Rumänien in: *Wirtschaft und Freiheit* (Bad Sachsa) 5. Jg. (1931), Nr. 4, S. 2-5

kriseproste gospodarstvi). *Will Noebe* "Uj Nap" fedőnévvel kiadót alapított, amelynél a szövetség azonos című hetilapja valamint egy sor kisebb terjedelmű könyv jelent meg német nyelven.¹⁹

A nacionálszocialista uralom összeomlása után Németországban mind a nyugati, mind az orosz megszállási övezetben kísérletek történtek azon szervezetek ujjaállítására, amelyek 1933 előtt a geselli célokért küzdöttek. Mindenekelőtt a Csehszlovákiából Berlinbe visszatért *Will Noebe* volt az, aki a szovjet övezetben tartott előadókörútjain a még élő híveket maga köré gyűjtötte. A Drezdában, Lipcsében, Erfurtban, Magdeburgban és más városokban is megkezdett újrászervezést a szovjet titkosrendőrség kémek bevetése és az első letartóztatások nyomán csakhamar csírájában elfojtatta. Magát Noebét is letartóztatták, és szibériai kényszermunkára ítélték. Több mint hetévi politikai fogság után 1955-ben tért vissza.²⁰

A Német Szocialista Egységpárt (németül röviden SED) ideológusai Gesell elméletét, éppúgy mint Proudhont, kispolgári szocialista utópiának, sőt olykor kapitalista tévtannak könyvelték el. *Igy Alfred Lemnitz* is, több marxista politikai gazdaságtant ismerető mű szerzője, a kapitalizmus monetáris elemzését "szükséges pénzfetiszizmusnak" és a kapitalista termelési mód "mentőhorgonyaként" rágalmazta, amely csak a burzsoázia érdekeit hivatott képviselni.²¹

¹⁹ J. Macek: *Geld und Arbeit - Kritik der Geldpolitik in der CSR* (1935)

L. Quitt: *Die Freiwirtschaftslehre in der Tschechoslowakei - Ein Beitrag zur Lösung des Krisen- und Minderheitenproblems* (1937)

²⁰ W. Noebe: *Die individualsozialistische Bewegung in Ostdeutschland*, in: *Telos - Die Welt von morgen* (Berlin) Nr. 8/1958, S. 284 ff sowie ders.: *Wie es wirklich war - 7 1/2 Jahre politischer Gefangener der NKWD in Ostdeutschland und Sibirien*, Berlin 1959

H. Kleine: *Acht Jahre in sowjetischen Zuchthäusern*, Hamburg o.J. (ca. 1955)

²¹ A. Lemnitz: *Die Auferstehung Silvio Gesells*, in: *Ministerium der Finanzen der DDR* (Hg.), *Deutsche Finanzwirtschaft* Nr. 7/1950, S. 328

F. Oelßner: *Hundert Jahre "Elend der Philosophie"*, in: *Einheit - Theoretische Zeitschrift des Wissenschaftlichen Sozialismus* (Hg. SED), Nr. 6/1947, S. 556

Kelet és Nyugat eltérő kiindulási helyzete egy kapitalizmus
utánai szabad piaci rendszerbe való átmenetnél

Amennyiben követték eddig gondolatmenetünket, talán felvetődött Önökben, hogy az Önök országában geselli elképzelések bevezetésénél teljesen más föld- és pénzügyi adottságokból kell kiindulni, mint Nyugaton. Igaz az utóbbi évtizedekben mi más gazdasági elképzeléseket követtünk, mint Önök, és enek függvényeként mások az átmenet problémái is egy kapitalizmus utánai szabad piacra való átmenet folyamán. A földjog tekintetében valószínűleg Önök vannak előnyösebb helyzetben, ami pedig a pénzkérdést illeti, talán mi vagyunk előnyben.

A föld a marxista követelmény - "a kisajátítók kisajátítása" - értelmében nagyrészt állami tulajdonba ment át. Az állami földtulajdon ugyan ezideig az állam hatalmának biztosítására szolgált, ennek ellenére ez valószínűleg könnyebb átmenetet ígér a minden ember közös földtulajdonának ügygondnoki gazdálkodásához, mint Nyugaton a föld magántulajdona. A föld reprivatizálását vagy külföldieknek történő eladását nem tartjuk szerencsésnek, mert az rögtön telkekkel való kereskedéshez és telekspekulációhoz vezetne, ami egyúttal a városok szanálását is megnehezítené. Nem a földtulajdont, hanem a föld használatának jogát kell privatizálni. Mint ahogyan fentebb már felvázoltuk, ezt úgy képzeljük, hogy magán-személyek és szövetkezetek, akik illetve amelyek lakásépítésre, mezőgazdasági vagy ipari célokra akarják a földet/telket használni, erről örökbérszerződést kell kötniük az állammal vagy pedig az illetékes földkezelő szervvel. A bérszerződésekből befolyó bevételek felhasználását oly módon kell meghatározni, hogy ne legyenek bevetethők az állam hatalmi pozíciójának biztosítására.

A pénzügyek reformjánál Önök feltehetőleg nehezebb helyzetben vannak, mint a nyugati gazdaságok, mert - ahogyan azt a fetetepiac mutatja - a terv- és támogatott árak a valóságos piaci viszonyokat nem tükrözik. Igaz mind a két oldalon vannak eltérő adottságok a monetáris és a reálszféra között. De amíg Nyugaton ezek okát a kamat és kamatoskamat exponenciális növekedésében kell keresnünk, addig Keleten az idült áruhiány ezek jellemző forrása. Ez pedig a merev tervrendszer következménye, amelyben a pénz és az árak nem piacgazdasági irányítóeszközök, hanem a terv eszközei. Így Önök most az előtt a nehéz feladat előtt állnak, hogy a támogatások leépítésével a valós piaci viszonyokat közelítsék meg, ezeket szabad kifejlődéshez segítsék, az óriási pénzfeleslegeket leépítsék, és ugyanakkor azt is megakadályozzák, hogy a kibontakozó piacgazdaság kapitalista mederbe sodródjon.

A magas infláció és az óriási pénzfelesleg az Önök országai-ban ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy - M. Gorbacsov szavait idézve - "a gazdaság jelenlegi helyzetében a pénzforgalom és az áru-pénz-viszony alkotják az alapkérdést".²² Így ugyan különböző adottságokból kell kiindulnunk Nyugaton és Keleten, mégis közös feladatunk, hogy egy más, jobb pénzrend felé közeledjünk.

A nagy pénzfelesleg Önöknél különösen súlyos problémát jelent. A Szovjetunió polgárai például szerény becslések szerint is több, mint 420 milliárd Rubelt takarítottak meg készpénzben és bankszámlákon, amiért azonban semmit sem tudnak vásárolni. Az NDK-ban állítólag mintegy 150-200 milliárd Márka van a "párnák alatt" vagy bankszámlákon. Ezen óriási pénzfeleslegben rejlő inflációs veszély miatt sokan pénzreformot tartanak szükségesnek, amelynél - mint 1948-ban Nyugat-Németországban - a régi pénz értékét vesztené és új pénz lépne a helyébe.

²² M. Gorbatschow, in: Sowjetunion heute (Bonn), Nr. 2/1989 - Beilage S. IV

Mielőtt azonban egy ilyen radikális lépésre sor kerülne, meg lehetne kísérelni, hogy az árukinálatot meghaladó vásárlóerőt azonnald csökkentsék, hogy az állam az eddig tulajdonában levő épületeket és termelőeszközöket magánszemélyeknek eladja, a vevők pedig magán- és szövetkezeti vállalkozásba kezdenek. Ha a pénzfelesleget így sem sikerülne eléggé leépíteni, akkor a pénzreform elkerülhetetlen. A megtakarított összegek elértéktelenedése minden érintett számára nagy csapás, de ez hosszútávon mégis célszerűbb, mint egy "vágózó" infláció, mint pl. jelenleg Jugoszláviában évi 1000%-os.

Egy olyan pénzreform, mint amilyen 1948-ban Nyugat-Németországban volt, nem tudná megakadályozni, hogy az új forgalomba kerülő kapitalista pénz a kezdeti "gazdasági csodá"-t követően ugyanazokat a krízistüneteket idézze elő, amelyek Nyugaton mind az embert, mind a természetet egyaránt károsítják. Ezért érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy az "egyszerű" pénzreformot a mi elképzeléseink szerinti pénz reformjával össze lehetene-e kapcsolni, vagyis a régi pénzt ne egyszerűen egy újra cseréljük, ami felhalmozható, kamatozik és a gazdaságot uralja, hanem egy olyanra, amely nem rendelkezik ezekkel a kapitalista privilégiumokkal, tehát a gazdaság körforgását mint csereeszköz szolgálja. Egy ilyen pénzreform megakadályozhatná, hogy a nyugati gazdaságok fejlődésének problémái Önöknél megismétlődjenek. Igen fontos lenne az is, hogy a jegybankok az eddigi gyakorlattól eltérően az állami költségvetés hiányát ne egyszerűen új pénz kibocsátásával fedezzék. A jegybank legfontosabb feladata, hogy a pénzmennyiséget az áruk mennyiségéhez igazítsa, és ezáltal a pénz vásárlóerejét hosszútávon biztosítsa. A belgazdaság stabilitása a konvertibilitást is elérhető céllá tenné, ami egyúttal a külföldi kölcsönöktől való függőséget is enyhítené. Ezen kölcsönök kamatterhei például Magyarországon, ahol az egy főre jutó külföldi adósság 1.800 \$, vagy Lengyelországban 1.000 \$/fő, a nemzeti jövedelem jelentős hányadát emésztik fel.

A mi reményeségünk az, hogy az Önökkel folytatott eszmecsere
rénk egy közös út kereséséhez fog vezetni

A "Harmadik Út" gondolata, amely mind a kapitalizmus, mind a kommunizmus rendszerén túlmutat, már hosszú évek óta foglalkoztat bennünket és táplálja bennünk a reményt egy igazságosabb és békésebb világ eljövételére. Egy ilyen "Nyílt levél" keretei mindezen gondolatok kifejtését csak nagyon szűkösen teszi lehetővé. Soraink olvasása közben bizonyára felmerülnek Önökben olyan kérdések is, amelyekre ebben a rövid vázlatban nem találhatnak választ. A mellékletben továbbvezető irodalom jegyzékét találhatják, igaz ezek sem végső válaszokat tartalmaznak, hanem inkább e témával kapcsolatos további elképzeléseket. Ami bennünket illet, ezekről a jövőnk gazdasági rendszerét megalapozó tételek helyességéről meg vagyunk győződve, ugyanakkor még vannak nyitott kérdések, amelyek tisztázásra szorulnak - a mi köreinkben is. Ezért nem szeretnénk Önöknek a kapitalizmus és a kommunizmus rendszereitől eltérő gondolatainkkal tanácsokat vagy kész recepteket feltálatni, hanem csak azt a reményünket kifejezni, hogy közös erővel találjunk módot és utat, miként szabadulhatunk meg Mammon bálvány uralmától. Az Önök kérdéseit és kritikus hozzászólásait szívesen várjuk, hogy aztán közös erővel dolgozhassunk ezen alternatív gazdasági rend még vitatott kérdésein.

Amennyire kívánjuk is Önöknek, hogy ne kelljen a kapitalizmus tévútját megjárniuk, azt is tudjuk, hogy ma senki sem tudná azokat az állomásokat pontosan megjelölni, amelyek végül is az emberiséget egy igazságosabb és békésebb jövőbe vezetik. Vajon Önök járnak-e majd előttünk ezen az úton? Vagy Önöknek is át kell küzdeniük magukat egy kapitalista átmeneti állapotban, hogy azután együtt folytathassuk az utunkat. A hír, hogy éppen a Gdansk-i Lenin Művek, a lengyel szakszervezet 'Solidarnosc' fellegrára, részvénytársasággá alakul, számunkra sajnálatos, de talán szimbólikus is. Akárhogyan is áll a helyzet, a mi törekvésünkön ez mitsem változ-

tat: számunkra az a lényeg, hogy Keleten és Nyugaton egymással karöltve, kölcsönös bizalommal segítsünk erőt meríteni közös jövőnkhez.

Az Önök reformtörekvéseit továbbra is figyelemmel fogjuk kísérni, és sok sikert kívánva szívélyes üdvözetünket küldjük.

Werner Onken

(diplomás közgazdász)

szerző

és társai

Hein Beba

Helmut Creutz

Hans-Joachim Führer

Prof. Roland Geitmann

Josef Hüwe

Dr. Gerhardus Lang

Dr. Hans Weitkamp

Továbbvezető irodalom

- Silvio Gesell *Gesammelte Werke in 17 Bänden*, Gauke Verlag, Abt. Fachverlag für Sozialökonomie, Lütjenburg b/Kiel (1988 bis 1990 sind die Bände 1-8 erschienen, weitere Bände sind in Vorbereitung.)
- Werner Schmid *Silvio Gesell - Lebensgeschichte eines Pioniers*, Bern 1954
- Karl Walker *Die Technik der Umlaufsicherung des Geldes*, Heidelberg 1952
- Karl Walker *Die Überwindung des Kapitalismus unter Beibehaltung des marktwirtschaftlichen Wettbewerbs*, Lauf b/Nürnberg 1954
- Karl Walker *Geist und Weltgestaltung*, Lauf b/Nürnberg 1954
- Helmut Creutz *Die fatale Rolle des Zinses im gegenwärtigen Wirtschaftssystem*, in: *Zeitschrift für Sozialökonomie* 61. Folge (1984), S. 3-30
- Helmut Creutz *Die Sicherung des Geldumlaufs in der Praxis*, in: *Zeitschrift für Sozialökonomie* 68. Folge (1986), S. 26-29
- Helmut Creutz *Bauen, Wohnen, Mieten - Welche Rolle spielt das Geld?*, Hann.-Münden / Lütjenburg: Fachverlag für Sozialökonomie 1987
- Helmut Creutz *Quo vadis DDR und Bundesrepublik? in: Fragen der Freiheit*, Heft 202 (1990)
- H. Creutz/D. Suhr/W. Onken: *Wachstum bis zur Krise?*, Berlin 1986

- Dieter Suhr Befreiung der Marktwirtschaft vom Kapitalismus, Berlin 1986
- Dieter Suhr Der Kapitalismus als monetäres Syndrom - Aufklärung eines Widerspruchs in der Marxschen Politischen Ökonomie, Frankfurt 1989
- Josef Hüwe Mit Glasnost und Perestrojka zum Sozialismus? Ein Beitrag zur Überprüfung der Marxschen Kapitalismusanalyse, Berlin 1989
- Dirk Löhr Freiwirtschaft - Ein Ausweg aus dem Planungschaos, Konstanz 1990 (Hrsg. von der Internationalen Vereinigung für Natürliche Wirtschaftsordnung)
- Internationale Vereinigung für Natürliche Wirtschaftsordnung (Hg.) Die Zukunft der Ökonomie - Eine Denkschrift an Wirtschaftswissenschaftler, Hann.-Münden / Lütjenburg 1984
- Werner Onken Ein vergessenes Kapitel der Wirtschaftsgeschichte: Schwanenkirchen, Wörgl und andere Freigeldexperimente, in: Zeitschrift für Sozialökonomie 57./58. Folge (1983), S. 3 ff
- Werner Onken Die Ökonomie am Vorabend ihrer zweiten Revolution, in: Zeitschrift für Sozialökonomie 60. Folge (1984), S. 10 ff
- Werner Onken Vom Tableau Economique zur ökologischen Kreislaufwirtschaft, in: Zeitschrift für Sozialökonomie 63. Folge (1984), S. 11 ff
- Werner Onken Auf dem Wege von einer mechanistischen zu einer ganzheitlichen Ökonomie, in: Zeitschrift für Sozialökonomie 67. Folge (1985), S. 18 ff
- Werner Onken Silvio Gesell - Persönlichkeit und Werk, in: Fragen der Freiheit, Heft 202 (1990), S. 4 ff
- Leopold Quitt VVV - Lidstov, Mir, Blahobyt Sternbeck / CSR 1927

- Th. Christen Economia Libera - O puncte de impacare intre capitalism si socialismul marxist (Tradus de Marie Goilav-Pye) Botosani/Rumänien 1929
- Pavel Stanicic Valuta i Savreme Ekonomomske Nevolje Vinkovci Jugoslavien 1923
- Dieter Suhr Pravedan novac, in: Politicka misao (Zagreb) Vol. XXII (1986), Nr. 2, S. 126-139
- Dieter Suhr Kapitalistyczna Struktura Spoleczenstwa Obywatelskiego Jako Problem Systemu Pienieznego, Rynia/Warschau und Augsburg, unveröffentlichtes Manuskript 1987

Magrendelhelö

Gauke Verlag, Abt. Fachverlag für Sozialökonomie
Postfach 1320, D-24319 Lütjenburg

Freiwirtschaftliche Bibliothek
Steenkamp 7, D-26316 Varel

Szervazetek

Internationale Vereinigung für Natürliche Wirtschaftsordnung
Max-Bock-Str. 55, D-60320 Frankfurt
Postfach, CH-5001 Aarau
Staudinger Gasse 11a, A-1200 Wien

Christen für Gerechte Wirtschaftsordnung
Martin-Bucer-Str. 6, D-77694 Kehl

Seminar für Freiheitliche Ordnung
Badstr. 35, D-73087 Boll

Sozialwissenschaftliche Gesellschaft
Postfach 1550, D-37145 Northeim